

22.2.20

פרשת משפטים – בעלת האוב

בפרשה שלנו, פרשת "משפטים" ישנו משפט בן 3 מילים שעורר את סקרנותי: "מכשפה לא תחיה" (שמות כב, ז). זה לא סתם משפט אלא חוק, הכתוב בין שאר החוקים החשובים של הפרשה.

עצם קיומו של החוק הקצר הזה מעיד שמעשי הכשפים לא היו זרים לעם ישראל, והדבר לא מפליא כלל וכלל: הלא העם חי בסביבה תרבותית-חברתית שמעשי הכשפים בה היו נפוצים מאד. הצורה החד-משמעית שבה מנוסח החוק מעיד שבענין זה אין פשרות ואין הקלות, והוא מזכיר לי בצורת הניסוח התקיפה והמחייבת שלו דיברות כגון: "לא תרצח", "לא תנאף" ו"לא תגנוב".

המילה "כישוף" פירושה בלועזית "מאגיה". זהו ניסיון לשלוט על כוחות נסתרים, או לנבא עתידות באמצעות מילים או פעולות. מילים נרדפות לכישוף הן קסם, מעשה להטים, אחיזת עיניים, מעשי נפלאות וכו'.

היהדות שוללת כל מעשה כישוף ומזהה אותו עם עבודה זרה. במקרא מכונה הכישוף "תועבות הגויים" (דברים יח, ט-יב, מלכים א' טו, כג ועוד). בספר דברים (יח, י-יא) מפורטים סוגי הכשפים שדינם מוות: "...מעביר בנו ובתו באש, קוסם קסמים, מעונן ומנחש ומכשף; וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים". מבין כשפים אלה אני מבקשת להתרכז ב"שואל אוב וידעוני". שואל אוב וידעוני הם אנשים שכוונתם להעלות מהקבר את נפשות המתים כדי שיגידו עתידות. ומהיכן בתנ"ך אנו מכירים מצב כזה? בספר שמואל א' (כח, ז) כתוב: "ויאמר שואל לעבדיו: בקשו לי אשת בעלת-אוב, ואלכה אליה ואדרשה בה...".

הזמנים קשים, כי עומדת לפרוץ מלחמה בין ישראל והפלישתים אך לשאול אין עם מי להתייעץ: שמואל הנביא כבר מת ושואל רדף והרג את בעלי האוב והידעונים, כפי שציוותה התורה, אף שהיה מקובל להשתמש בשירותיהם בכל תרבויות המזרח הקדום, כולל ישראל. כששואל ראה את מחנה פלישתים הוא התמלא חרדה גדולה "וישאל שואל בה", ולא ענהו ה', גם בחלומות, גם באורים, גם בנביאים" (שם, כח, ו). כלומר ששואל פנה לאלוהים בכל הדרכים האפשריות והמותרות אך לא קבל שום תשובה. אני מניחה ששואל ידע שלא הצליח להמית את כל בעלי האוב והידעונים בארץ, ומחוסר ברירה, ובניגוד למצפונו, הוא ביקש מעבדיו למצוא לו אדם כזה. והם אכן מצאו: "...ויאמרו עבדיו אליו: הנה אשת בעלת אוב בעין דור" (שם). לאשה אין שם והיא נקראת על שם מקצועה – בעלת האוב. במדרש כתוב ששמה

קהילת אשל אברהם

היה צפניה ושהיתה אמו של אבנר בן נר (ילקוט שמעוי לספר שמואל, רמז קמ). אחרים סוברים שצפניה היה שם בעלה.

הסיפור על שאול ובעלת האוב מתחלק ל-3 חלקים: בחלק הראשון הדגש הוא על שניהם. מסופר ששאול הגיע אליה בלילה מחופש ואין צורך להסביר מדוע. כאן הוא הצליח, האשה לא זיהתה אותו והוכיחה אותו על בקשתו, כי ידעה שבכך היא גוזרת על עצמה דין מוות. אך הוא נשבע לה באלוהים, האלוהים שלא ענה לו, שלא יאונה לה כל רע. לבקשתו היא העלתה את דמותו של שמואל ואז נפל לה האסימון, ככתוב: "ותזעק בקול גדול, ותאמר האשה אל שאול לאמור: למה רמיתני ואתה שאול?" (שמואל א', כח, יג). המדרש אומר שהמתים עולים הפוך, עם רגליהם תחילה וכאן עלתה הדמות ישר, כפי שקורה כשהאדם שפונה אליה הוא אדם חשוב, כגון מלך. לכן היא זעקה ולכן הבינה עם מי יש לה עסק. בזמן המעשה בעלת האוב רואה את הדמות שעולה אך לא יכולה לשמוע את דבריה. המזמין לעומת זאת לא רואה את הדמות אך יכול לשמוע את אשר היא אומרת. כל מי שנמצא בסביבה לא רואה ולא שומע ולכן אפשר לדבר בחופשיות גמורה. מעניין לציין שגם בקוראן ישנו סיפור על בעלת האוב מעין דור, אך שם לא שאול נפגש עמה אלא הנביא אלישע והיא לא מעלה את שמואל הנביא אלא את יהושע בן נון.

בחלק השני של הסיפור הדגש הוא על שמואל, ומתואר הדו-שיח שמתנהל בינו לבין שאול. זהו דו-שיח קשה ביותר וכך גם דמותו של שמואל. לא רק שהוא כועס שהועלה מקברו, הוא גם מבשר לשאול 2 בשורות קשות: הראשונה שאלוהים נטש אותו והממלכה עוברת לדוד והשנייה שהוא ובניו ייהרגו במלחמה. יותר גרוע מזה לא יכול להיות ושאל אכן התמוטט, ככתוב: "וימהר שאול ויפול מלא-קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל, גם כח לא היה בו, כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה" (שם, שם כ).

בחלק השלישי הדגש הוא על בעלת האוב. היא מתגלה פה כאשה צנועה, רחמניה, אנושית ומלאת חמלה. בפרשה שלנו מופיע העקרון של "מידה כנגד מידה" ככתוב: "...ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: עין תחת עין, שן תחת שן..." וכו' (שמות, כ"א כג-כד). כלומר שבפרשה העקרון מופיע, לדעתי, במובן השלילי שלו, אך בסיפור שלפנינו בעלת האוב נוקטת בצורתו החיובית של העקרון, באומרה לשאול: "...הנה שמעה שפחתך בקולך, ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי. ועתה שמע-נא גם אתה בקול שפחתך ואשימה לפניך פת-לחם ואכול, ויהי בך כח כי תלך בדרך" (שם, שם כא-כב).

קהילת אשל אברהם

נשאלת השאלה אם העלאה באוב היא דבר אמיתי או לא ועל כך, כמובן, יש מחלוקת. היו שראו במעשה האוב דבר כזב ושקר, כגון ר' שמואל בן חפני (מאה 10) ורד"ק (1160-1235). לעומתם היו שראו במעשה האוב מעשה אמיתי לחלוטין ובגמרא אף כתוב שבעלת האוב אכן החייתה את שמואל. הנצי"ב (1816-1893) גורס שבעת מלחמה, כשאין עם מי להתייעץ, יש הכרח לשאול גם באוב. מהסיפור שלנו מתברר שיש יתרון בהליכה לבעלת אוב כי עובדה ששואל קיבל באמצעותה את תשובת ה'. רב סעדיה גאון (882-942) ורב האי גאון (939-1038) גורסים שהסיפור הוא אמיתי והתרחש כמסופר, אך לא בזכות בעלת האוב. ה' הוא שהחייה את שמואל על מנת שיוכל להגיד לשאול את העתיד לקרות. ספר דברי הימים מדגיש את החטא שבהליכה לאובות וידעונים. הספר מציג את שאול כמי שהעדיף לשאול אותם ולא את ה' ורואה בכך את הסיבה העקרית להעדפת דוד על שאול (דבה"י א', יג-יד).

הסיפור התנכ"י הזה מופיע גם באמנות. העולם הנוצרי מצא בו ענין רב ויש ציורים, תחריטים, מחזות ושירים. למשל המשורר והצייר האנגלי ויליאם בלייק. משלנו אזכיר שניים: ציור של נחום גוטמן מ-1942 והבלדה של שאול טשרניחובסקי "בעין דור" שנכתבה בשנת 1893. יש לציין שהוא שם בפי שאול ושמואל דו-שיח שונה לחלוטין מאשר כתוב בתנ"ך. לפני שנים הוצגה בטלויזיה סדרה אמריקאית בשם "מעשי כשפים". לאחת הגבורות קראו אנדורה, כלומר המכשפה מעין דור.

שבת שלום!

קהילת אשל אברהם
Congregation Eshel Avraham

קהילת אשל אברהם

שד' ירושלים 72, באר-שבע 8481103, ישראל | טלפון: 08-6421424 | 08-8420989 | פקס: 08-6528877
72 Sderot Yeroshalaym, Beer-Sheva 8481103, Israel | Tel: +972-8-6421424 | +972-8-6420989 | Fax: +972-8-6528877
eshel-av@zahav.net.il | www.eshelavraham.org